

УДК 347.965(477)

М. Р. Аракелян

ІНСТИТУТ АДВОКАТУРИ У ПРАВОЗАХИСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Правозахистна діяльність — це багатопланове, складне, комплексне соціально-правове явище, її елементом виступає інститут адвокатури, який сьогодні в Україні потребує реформування. Метою даного дослідження є спроба охарактеризувати сучасний правозахисний механізм в Україні, оцінити роль адвокатури у цьому механізмі, розглянути проблеми, з якими стикається адвокатура на шляху реформування.

Перш за все зазначимо на відмінність у тлумаченні понять «правоохоронна» та «правозахисна» діяльність. Правоохоронна діяльність розглядається як поняття більш широке, ніж правозахисна діяльність. Інші погляди на цю проблему: правозахист розглядають ширше, ніж правоохорону. Нас буде цікавити правозахисна діяльність у вузькому розумінні. Це вчинки (дії чи бездіяльність) правозахисних органів (державних і недержавних) спрямовані на надання кожній людині і громадянину, їх об'єднанням та юридичним особам правової допомоги щодо припинення порушень права, притягнення винних до юридичної відповідальності, відновлення права і відшкодування спричинених порушенням права збитків. Правозахисна діяльність має такі ознаки: а) це діяльність системи правозахисних організацій; б) ці організації можуть бути державними і недержавними; в) ця діяльність спрямована на надання кожній фізичній і юридичній особі правової допомоги; г) допомога, що надається, спрямована на припинення порушень права, недопущення зловживання правом, притягнення винних до юридичної відповідальності, відновлення порушеного права, відшкодування збитків завданих порушенням права.

Система правозахисних організацій в Україні тлумачиться по-різному. Найбільш загальним групуванням правозахисних органів є поділ їх на державні і недержавні, міжнародні і національні.

Державними правозахисними організаціями є органи юстиції, органи захисту прав споживачів, Уповноважений Верховної Ради України із прав людини, міжурядові правозахисні організації.

Недержавними правозахисними організаціями є: а) адвокатура; б) недержавні нотаріуси; в) інші правозахисні недержавні організації; г) міжнародні неурядові правозахисні організації.

Як державні, так і недержавні правозахисні організації спрямовують свою діяльність на надання кожній людині та юридичній особі правової допомоги. Така правова допомога надається з метою припинення порушень права, недопущення зловживання правом, притягнення винних до юридичної відповідальності, відновлення порушеного права, відшкодування збитків, завданих порушенням права.

Отже, правозахисна діяльність в Україні здійснюється державними і недержавними.

жавними правозахисними організаціями. До державних правозахисних організацій відносяться органи юстиції, органи захисту прав споживачів, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, міжурядові правозахисні організації. Серед недержавних правозахисних організацій розрізняють: а) адвокатуру; б) недержавних нотаріусів; в) міжнародні неурядові правозахисні організації; г) інші правозахисні недержавні організації.

Виходячи з сучасного змісту правозахисної ідеї, інститут адвокатури характеризується: як елемент правової системи України, а правозахисна діяльність адвокатів як частина юридичної практики в цій правовій системі, як і діяльність правотворча, правозастосовча та правоохоронна; як особливий правозахисний інститут громадянського суспільства, який представляє інтереси цього суспільства перед державою, взаємодіє з державою і водночас протистоїть державі в особі її органів з питань захисту прав та свобод людини і громадянина, зокрема в судових органах; як професійна організація адвокатів зі спеціальним статусом, яка діє на засадах самоврядування і через яку реалізуються права юриста на зайняття адвокатською діяльністю.

Якісно нові підвалини функціонування вітчизняного інституту адвокатури було закладено прийняттям Закону «Про адвокатуру» 1992 р., ст. 1 якого визначила її статус і завдання «як добровільне професійне громадське об'єднання, покликане відповідно до Конституції України сприяти захисту прав, свобод і представляти законні інтереси громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб, надавати їм іншу юридичну допомогу» [1].

Важливо підкреслити, що сучасна складова характеристики вітчизняного інституту адвокатури безпосередньо пов'язана з перенаправленістю вектора його вдосконалення не тільки у сфері вдосконалення судової системи, але й як самостійного інституту громадянського суспільства, що формується в Україні. Пріоритетними напрямками вдосконалення адвокатури є організаційна незалежність, професійна компетентність, самоврядність, невід'ємність адвокатури від правосуддя і від ефективного захисту прав і свобод людини.

Таким чином, даний інститут громадянського суспільства отримав більш високий статус довіри і вийшов, відповідно, на новий рівень відповідальності перед суспільством. Цей фактор посилюється у зв'язку з тим, що адвокатура виступає в ролі правозахисника, діє як уповноважений суспільства і в його інтересах. Тільки такий статус адвоката як уповноваженого представника суспільства дозволяє інституту адвокатури виконувати притаманні йому функції.

Питання про надання адвокатури повної незалежності від державних органів має подвійну оцінку. З одного боку, відмова від регламентації адвокатської діяльності та невтручання держави в процес здійснення професійних функцій адвокатури може забезпечити їй найбільш ефективне виконання покладених на неї завдань, позбавити від спроб впливати на хід подій. З іншого боку — за своєю сутністю адвокатська діяльність є правозахисною, спрямованою на захист прав і свобод людини і громадянина. Ця обставина змінює зміст його філософсько-правових характеристик як щодо розширення змісту його гума-

ністичної правової значимості, так і щодо правових форм їх закріплення в правовому статусі адвокатів, їх організацій, об'єднань. В цьому і полягає діалектика, сутність адвокатської діяльності. Адвокатура як складова громадянського суспільства знаходиться в постійній взаємодії з державою.

Адвокатура — унікальне юридичне явище, це єдина організація, яка виконує державну (публічно-правову) функцію і не є при цьому державним органом. Адвокатура навпаки зберігає незалежність від держави [2, 431]. При цьому необхідно зазначити, що адвокатура, виконуючи публічно-правову функцію, сприяє реалізації приватних інтересів і захищає права і свободи індивідуумів.

Адвокатура у цій системі зв'язків є об'єктом, який сам підпадає під унормування, і в той же час є суб'єктом, який в інтересах суспільства сприяє індивідуалізації проголошених прав і обов'язків. Через адвокатуру як інститут суспільства правова держава забезпечує своїм громадянам можливість реального втілення їх прав і свобод. Крім того, в Україні як правовій державі громадянам гарантується ще й право на юридичну допомогу, реалізація якого, як зазначалося вище, здебільшого і здійснюється адвокатурою. Однак остання виступає в цій парадигмі не як інструмент держави, а як соціальний інститут, через який держава реалізує це право своїх членів.

Заслугує на увагу думка про те, що одним з можливих шляхів зближення адвокатури з державою є визнання за адвокатурою першочергового права на заміщення вакантних судових посад (за прикладом Великобританії). Як показує практика, існують дві категорії юристів, які потенційно можуть заміщувати судові посади — це адвокати і прокурори, тобто особи, які систематично і постійно на практиці беруть участь в процесі судочинства. Це дозволить уникнути «нездорових» суперечностей між суддями та адвокатами. Держава, отримавши в особі «посланців» адвокатури кваліфікованих суддів, стане довіряти цьому інституту громадянського суспільства, а адвокатура буде вносити в систему судочинства свої демократичні традиції [3, 15].

Видається, що з урахуванням вищезазначеного є необхідність відобразити нові реалії, з якими стикається сучасна адвокатська практика, чітко визначитися в обґрунтуванні та спрямованості її гуманістичної та філософсько-правової складових.

Інститут адвокатури — структурний елемент суспільно-політичної системи, і від його функціонування залежить і поліпшення якості даної системи. Цілі і завдання, що стоять перед адвокатами та їх об'єднаннями, визначаються об'єктивною необхідністю професійного захисту природних (невідчужуваних) і набутих прав громадян та законних інтересів юридичних осіб. Тому можна стверджувати, що цілі і завдання перед адвокатурою ставлять не самі адвокати і не держава, а суспільство.

Адвокатура, задовольняючи потреби суспільства, забезпечує його подальший розвиток. Отже, можна стверджувати, що розвиток самого громадянського суспільства неможливий без самостійної і незалежної адвокатури.

Одними з найважливіших принципів, що лежать в основі будь-якого громадянського суспільства, незалежно від специфіки тієї чи іншої країни, є: безу-

мовне визнання і захист природних прав людини і громадянина; рівність всіх перед законом і правосуддям; надійна юридична захищеність особи. Адвокатура, відповідно до законодавства України, може безпосередньо впливати на втілення цих принципів. Так, стаття 59 Конституції України закріплює право кожного на безкоштовну правову допомогу; на вільний вибір захисника своїх прав. На конституційному рівні закріплюється положення про те, що для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура [4].

Видається, що адвокатура у правовій державі має всі можливості долучатися не тільки до захисту приватних інтересів, але й забезпечувати пріоритетність Конституції в цілому, адже захист прав особи прямо пов'язаний з повноваженнями адвокатів щодо забезпечення верховенства Основного Закону. Крім того, головним чином саме через адвокатуру реалізується проголошене в ст. 63 Конституції України право на захист підозрюваного, обвинуваченого, підсудного.

У числі принципів, які висуваються вченими як основні правові та етичні орієнтири адвокатської діяльності, можна виділити такі: законність, самоврядування, колегіальність у керівництві, незалежність, дотримання адвокатської етики.

Щодо останнього необхідно зазначити, що ефективність діяльності адвоката, перш за все, визначає не обсяг його знань законодавства або значний досвід участі у судових процесах, а дві людські якості — принциповість й емоційність, що дозволяють співпереживати долі довірителя і відстоювати інтереси, які досить часто не збігаються з державними.

У цьому сенсі адвокат при здійсненні своєї професійної діяльності виступає носієм обов'язків, іноді суперечливих по відношенню до клієнтів, судів та інших державних органів, адвокатури в цілому та окремих адвокатів, а також суспільства в цілому.

Успішне досягнення мети саморегуляції професійної поведінки адвокатів на рівні, який передбачає врахування складного співвідношення різнопланових обов'язків адвоката, їх пріоритетів і конкретного втілення в ситуаціях, коли такі обов'язки суперечать один з одному, а також пошуки шляхів їх реалізації, що оптимально відповідає покликанню і статусу адвокатури, диктує необхідність встановлення правил професійної адвокатської етики, які повинні стати путівником адвоката у виборі належних варіантів професійної поведінки.

Вироблення адвокатурою і дотримання адвокатами особливих вимог і правил розглядаються світовою адвокатською спільнотою як необхідна передумова повноцінного функціонування адвокатури, виконання нею її важливої соціальної ролі в демократичному суспільстві.

Актуальність прийняття нової редакції Закону України «Про адвокатуру» зумовлена необхідністю вирішення широкого кола теоретичних і практичних проблем організації та функціонування адвокатури України на основі міжнародного досвіду в цій сфері та з урахуванням змін національного законодав-

ства. З урахуванням вищезазначеного можна виокремити найбільш актуальні питання вдосконалення інституту адвокатури: як оцінювати «гіпотетичний результат» адвокатської роботи; чи входить у зміст адвокатської професійної діяльності його громадська діяльність; як подолати правові казуси, пов'язані із законодавчими колізіями щодо правового статусу адвокатури, а саме: яким чином адвокатура може мати статус громадської некомерційної організації, коли її діяльність пов'язана з господарською діяльністю і отриманням відповідного прибутку при її здійсненні; чи достатньо ефективна вертикаль самоуправлінського механізму інституту адвокатури в особі його центрального органу — Союзу адвокатів України та ін.

Ці питання викликані тим, що в даний час, з одного боку, зростає роль правозахисної діяльності інституту адвокатури, а з іншого — існує нагальна потреба вдосконалення нормативно-правової бази адвокатської діяльності. Прийняття нового Закону «Про адвокатуру» сприятиме вирішенню важливих проблем організаційно-правового забезпечення діяльності адвокатури в Україні, зміцнить її авторитет як професійної організації зі спеціальними конституційними повноваженнями та невід'ємної частини правової системи.

Таким чином, інститут адвокатури є особливим інститутом громадянського суспільства з чітко визначеними філософсько-правовими характеристиками, який поєднує в собі риси професійної, громадської, корпоративної організації зі специфічними організаційно-правовими засадами функціонування відповідно до параметрів сучасної гуманістичної правозахисної ідеї. Саме тому престиж адвокатури та ефективність її діяльності безпосередньо пов'язані зі статусом людини в громадянському суспільстві і правовій державі, зі ставленням суспільства до фундаментальних принципів демократії й законності.

Будь-яке приведення норм чинного законодавства у відповідність до вимог сьогодення, усунення прогалин у правовому полі — цивілізований шлях до створення в Україні правової держави і покращення соціально-правового захисту населення.

Адвокатура в Україні, як добровільне професійне громадське об'єднання, безумовно, входить в структуру громадянського суспільства як його елемент. Так, згідно з Реєстром адвокатських об'єднань станом на початок 2011 р. в Міністерстві юстиції України зареєструвалося 670 адвокатських об'єднань. Така кількість адвокатських об'єднань є позитивним моментом як для самого інституту адвокатури, так і для громадянського суспільства в цілому. Адже, як відомо, одним з основних принципів адвокатури як елемента громадянського суспільства є її незалежність — як професії в цілому, так і кожного, хто носить звання адвоката і через діяльність якого адвокатура реалізує себе. Організація в рамках держави єдинообов'язкової структури призводить до відходження від цього основоположного принципу адвокатури, оскільки, крім усього іншого, адвокат стає ще й залежним від власної організації.

Нагальна необхідність завершити побудову організаційно-правової структури адвокатури на регіональних та загальнодержавному рівнях, захистити права адвокатів, розширити їх гарантії та гарантії їхньої професійної діяльності

є очевидною. І цю роботу можна виконати, тільки створивши відповідне правове поле, яке заповнить прогалини, що існують сьогодні в законодавстві України щодо адвокатури, а це, у свою чергу, надасть поштовх прогресивному розвитку цього інституту.

Підкріпити зростаючий авторитет адвокатури можна шляхом підвищення якості та ефективності наданої адвокатами допомоги та повного забезпечення соціального замовлення на юридичні послуги. Проте вирішити це питання можна лише в процесі створення адвокатури якісно нового типу, заснованої як на власному історичному досвіді, так і на досягненнях її правового регулювання у демократично усталених державах.

Таким чином, резюмуючи аналіз функціонування інституту адвокатури у правозахисному механізмі сучасної України, важливо ще раз наголосити на величезному значенні інституту адвокатури в процесі формування та функціонування громадянського суспільства, оскільки адвокатура є своєрідним «буфером», який врівноважує інтереси громадянського суспільства з потребами і можливостями держави. Вона, без сумніву, входить в громадянське суспільство як інститут зі спеціальними функціями. Реформування адвокатури повинно відбуватися у контексті демократизації суспільства, яка, у свою чергу, неможлива без підвищення ролі та значення адвокатури у суспільстві.

Література

1. Про адвокатуру : Закон України від 16 груд. 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 9. — Ст. 62.
2. Подоляка А. М. Захист прав і свобод громадян засобами адвокатури [Електронний ресурс] // Форум права. — 2009. — № 1. — С. 429–433. — Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09pamgza.pdf>.
3. Деханов С. А. Адвокатура, гражданское общество, государство // Адвокат. — 2004. — № 12. — С. 13–18.
4. Конституція України : прийнята Верховною Радою України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

Анотація

Аракелян М. Р. Інститут адвокатури у правозахисній діяльності сучасної Української держави. — Стаття.

У статті охарактеризовано сучасний правозахисний механізм в Україні, досліджено роль адвокатури у цьому механізмі, розглянуто проблеми, з якими стикається адвокатура на шляху реформування.

Ключові слова: інститут адвокатури, адвокатура України, правоохоронна діяльність, правозахисна діяльність.

Аннотация

Аракелян М. Р. Институт адвокатуры в правозащитной деятельности современного Украинского государства. — Статья.

В статье охарактеризован современный правозащитный механизм в Украине, определено место адвокатуры в этом механизме, рассмотрены проблемы, с которыми сталкивается адвокатура на пути реформирования.

Ключевые слова: институт адвокатуры, адвокатура Украины, правоохранная деятельность, правозащитная деятельность.

Summary

Arakelyan M. R. Institute of advocacy in legal-defending activity of modern Ukrainian state. — Article.

The modern legal-defending mechanism in Ukraine is characterized in this article, as well as place of advocacy in this mechanism and problems which is tackled by advocacy on its way of reformation.

Keywords: advocacy institution, advocacy in Ukraine, law enforcement, legal-defending activity.

УДК 347.454

С. І. Нечипоренко

КЛАСИФІКАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ В ОРГАНАХ ПРОКУРАТУРИ

Проблеми кадрової роботи в органах прокуратури побічно аналізувались у наукових дослідженнях, присвячених удосконаленню правового регулювання різних аспектів діяльності цього правохоронного органу. Вказане стосується, зокрема, робіт, присвячених проблемі забезпечення законності (Т. В. Корнякова [1], В. М. Кравчук [2], В. В. Кулаков [3] та ін.). Кадрова робота з позицій її як функції управління органами прокуратури розглядалась у докторських дисертаціях М. І. Мичка [4], М. К. Якимчука [5]. Окремо слід відзначити дисертаційні дослідження В. В. Шуби та С. А. Кулинича. У роботі В. В. Шуби було доведено, що відносини, які складаються під час проходження служби в органах прокуратури, є адміністративно-правовими [6]. С. А. Кулинич здійснив систематизацію управлінських процедур у діяльності органів прокуратури. Вчений виокремив ті процедури, які виникають між вищестоящим органом (посадовою особою) і нижчестоящим органом (посадовою особою), та ті, що виникають між непідпорядкованими суб'єктами [7]. Фактично до таких процедур належать і процедури, пов'язані з проходженням служби в органах прокуратури. Проблема вдосконалення роботи з персоналом аналізувалась у дисертаційних дослідженнях М. М. Бурбики [8], В. В. Сухоноса [9; 10] та ін.

Разом із тим проблемні питання адміністративно-правового регулювання проходження служби в органах прокуратури ще не були предметом цілеспрямованого наукового пошуку. Складовою цієї проблеми є уточнення базового терміна «персонал» щодо органів прокуратури, визначення видів персоналу. При цьому логічним є питання про розмежування термінів «кадри» і «персонал», обґрунтування доцільності застосування останнього щодо органів прокуратури.

Науковий аналіз у такому напрямку здійснював М. М. Бурбика у дисертаційному дослідженні на тему «Робота з персоналом в органах прокуратури: організаційно-правові питання» (2007 р.). Вчений розкривав етимологічне значення терміна «кадри», вказане у юридичних енциклопедичних виданнях, а також у публікаціях наукового і методичного характеру з менеджменту як науки про управління [8, 13–16; 11, 243]. Етимологічне значення цього термі-